

Ніна Зозуля

ПОДІЛЬСЬКІ НАСТІННІ РОЗПИСИ В МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ

Поділля – один із найбагатших регіонів України щодо художнього оздоблення як житла, так і господарських будівель.

Історично склалося так, що мальовнича природа цього краю, родючі землі, ландшафт, розвинені торгові шляхи, давні зв'язки із сусідніми районами сприяли розвитку всіх видів народного мистецтва, як-от: художня хатня тканина, кераміка, оздоблення будівель малюванням, а пізніше й витинанками.

Настінний розпис варіювався по всій території Поділля, але найбільшого поширення він набув у центральних, східних та південних районах. Цьому сприяла місцева традиція та наявність кольорових глин.

У давнину люди користувалися природними барвниками – глиною, глеєм, сажею, соком рослин, відваром кори дерев, а з середини ХІХ ст. – і хімічними барвниками. Завдяки цьому в розписах з'явилася поліхромія.

У хатах розмальовували насамперед піч, сволок, стіни, а в окремих районах і долівку («землю»), зокрема під лавами та столом. Якщо хата була на дві половини, то більше розмальовували світлицю. Так, жителька с. Куражин Новоушицького

району на Хмельниччині Н. Якуновська розповідала: «Гарно, коли мальовано, бо чим же було вбирати хату. Колись це була найкраща прикраса».

Крім настінного малювання використовували різноманітні підводки: над призьбою, довкола вікон, на затильній стіні тощо.

Зразки народних розписів не збереглися, позаяк фіксувати й досліджувати їх почали запізно.

З перших років дослідження історико-етнографічного регіону Поділля (початок 70-х років ХХ ст.) з метою створення експозиції науковці збирали зразки настінного малювання. Згодом розписи було відтворено в експонованих подільських будівлях музею. Вони поповнили також і фондову колекцію.

У 70–80-х роках минулого століття працівниками музею було виявлено та встановлено в музеї унікальні експонати – хати з Вінниччини: з с. Яришів Могилів-Подільського району (кінець ХVІІІ ст.), хата із с. Луги Чечельницького району (1842 р.), хата із с. Крищенці Тульчинського району (початок ХХ ст.); а також із Хмельниччини: хата із с. Кадиївці Кам'янець-Подільського району (1892 р.), хата із с. Гарячинці Новоушицького району (кінець ХІХ ст.) та хата із с. Пужайкове Балтського району Одеської області (початок ХХ ст.)

Місцеві люди свідчили, що ці хати були колись розмальовані, і допомогли відновити зразки настінних розписів.

У хаті із с. Яришів малювання відтворила Анастасія Кондратюк. Вона була кращою малювальницею села. На наше прохання вона приїхала до музею навесні 1976 року у віці 70 років, розмалювала хату, а також залишила зразки розписів на папері. Малювала вона простими пензликами, зробленими з палички та котячої шерсті. Користувалася вона вже аніліновими фарбами. Виконані нею букети та фризи були переважно зеленого, голубого кольорів, хоча траплялися вкраплення й інших.

В одній половині хати майстриня розмалювала піч, сволок, стіни над лавами; у другій хаті – попід стелею фриз із «винограду» по периметру хати, «віночки» довкола вікон.

Основними мотивами розпису є «виноград», букети з барвінку, волошок, калини. Між квітами та листям розміщені пташки («зозульки»).

Розпис у хаті із с. Луги реконструйовано за матеріалами польових досліджень. Зразки на папері відтворили жителі цього села та с. Червона Гребля. Для настінного малювання, для підводок вони використовували переважно сажу, червону та жовту глину, ультрамарин. Розписи, виконані в хаті на печі, стінах, зовні над вікнами, – це стилізовані букети. Біля челюсті печі, на порогах червоною глиною зроблено «клинчики», на призьбі – «курячі лаби».

Розписом також оздоблено будівлі з Хмельниччини. У хаті із с. Кадиївці вони монохромні. Для них використано червону та жовту глину, сажу. Два букети на комині виконано за матеріалами дослідника Поділля К. Мощенка. Стилізовані квіти схожі на «сонечка». За матеріалами польових досліджень вертикальними синіми та жовтими короткими смужками, що чергуються («пальцями»), підкреслено один із верхніх виступів комина. Вони нагадують «пальці» у вишивці на рукавах сорочок та «спускавки» на мальованій кераміці.

Уся хата зовні помашена в синій колір. Вікна, двері, піддашок, пілястри по кутах виділено білою глиною. Крім того, зовні, обабіч вхідних дверей, – великі вазони, виконані технікою ліплення. Вони помальовані червоною глиною та ультрамарином.

На території садиби розміщено круглий курник, плетений із лози та помашений у синьо-білий колір. Над дверцями білою глиною намальовано стилізований «вазон» з листям, пуп'янками та «квітками» з двома «півниками» по боках.

Хата із с. Гарячинці також прикрашена розписами. Вони реконструйовані нами за зразками, які виконала її господиня – Клочко Ганна Германівна (73 роки) в 1987 році.

Розписи виконано червоною та жовтою глиною, сажею, ультрамарином, соком листя дерези-«повію». Мотиви розпису — стилізовані вазони в «ринках» та «виноград», «ружі» між листям. У цій хаті розмальована долівка. Це — «квітки» під лавами й столом та «гратки» по всій площі. Загальний колір — темно-зелений, «гратки» виконано яскраво-жовтою глиною.

У хаті із с. Пужайкове розписи здійснено за польовими дослідженнями (свідчення Г. Р. Осадчук, жительки із с. Пужайкове). Малюнки виконано тільки червоною глиною та ультрамарином. На внутрішніх стінах хати та зовні — над вікнами — «вазони» та «букети» з пташками. Призьба та червона затильна стіна мають сині та червоні підводки. Архітектурні деталі комори — червоного кольору.

Крім подільських будівель, з розписами в експозиції «Середня Наддніпрянина» є хата із с. Старі Бабани Уманського району Черкаської області (у минулому — Подільської губернії). У цій хаті реконструйовано настінні розписи за матеріалами К. Кржемінського, розписи виконано глиною, сажею, ультрамарином. У них переважає синій колір. Наші розвідки підтвердили висновки дослідників подільських розписів минулого про те, що настінне малювання в хатах цього регіону заступало місце декоративного рушника. За нашими дослідженнями в окремих районах Поділля настінне малювання побутувало до середини ХХ ст. Його повільне зникнення спричинила данина моді, яка позначилася на збідненні оздоблення українського житла по всій території України. Це стосується також рушників і килимів.

На жаль, зразків давнього малювання, як і витинанок, на Поділлі майже не збереглося, особливо в кольорі. Люди не задумувалися над тим, що колись це все може зникнути, адже не було засобів кольорового відтворення їх на папері.

Настінні подільські розписи, як і всі види народного мистецтва, були зазвичай імпровізованими. Народні майстрині малювали «так, як лягало на душу».

Розписи, показані в експозиції музею, викликають велике зацікавлення у відвідувачів, їх можна використовувати для оздоблення сучасних сільських будинків та міських квартир.

1. Бабченков М. Народное декоративное искусство Украины. — М., 1945.
2. Бежкович О. Український стінний розпис // Народна творчість та етнографія. — 1975. — № 4.
3. Гегейместер В. Настінні паперові прикраси Кам'яниччини. — Кам'янець-Подільський, 1927.
4. Кржемінський К. Стінні розписи Уманщини. — Кам'янець-Подільський, 1927.
5. Косміна Т. Локальні особливості народного житла південних районів Поділля // Народна творчість та етнографія. — 1973. — № 4.
6. Косміна Т. Сільське житло Поділля, кінець ХІХ — ХХ ст. — К., 1980.
7. Левитська Л. Селянський стінний розпис на Поділлі. — К., 1928.
8. Найден О. Орнамент українського народного розпису. — К., 1989.
9. Шероцкий К. Художественное убранство украинского дома. — К., 1914.